

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
“ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”**

Лапін Євген Васильович

УДК 658.011:658.012.32

**ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВОСТІ: ФОРМУВАННЯ,
ОЦІНКА, УПРАВЛІННЯ**

Спеціальність 08.07.01 – економіка промисловості

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Харків – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Сумському державному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Балацький Олег Федорович,
Сумський державний університет
Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри управління

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Ареф'єва Олена Володимирівна,
Європейський університет Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри економіки (м. Київ);

доктор економічних наук, професор
Захарченко Віталій Іванович,
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова Міністерства освіти і науки України, професор кафедри економіки та управління;

доктор економічних наук, професор
Перерва Петро Григорович,
Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”
Міністерства освіти і науки України, декан економічного факультету.

Провідна установа:

Інститут економіки промисловості НАН України, відділ фінансово-економічних проблем використання виробничого потенціалу (м. Донецьк)

Захист відбудеться “13” вересня 2006 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.050.02 Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” за адресою: 61002, Харків, вул. Фрунзе, 21 (ауд. 1001 У/1)

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” за адресою: 61002, Харків, вул. Фрунзе, 21

Автореферат розісланий “27” липня 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Гавриць О.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Формування ефективних, адаптованих до сучасних умов розвитку виробничих відносин механізмів управління промисловими підприємствами неможливе без комплексного і системного дослідження поняття „економічний потенціал”, визначення його структурних елементів і характеру взаємодії між ними. При цьому економічний потенціал підприємств варто розглядати не тільки як здатність виробляти товари та послуги, але і як систему, що синтезує динамічне зростання такої здатності. По суті, мова йде про визначення меж виробничо-відтворювальних процесів на підприємстві, в галузі або регіоні, про умови реалізації деяких граничних стратегічних установок, у межах яких виробничі системи будь-якого рівня не втрачають своєї цілісності.

Вирішення цієї задачі не можливе без розробки та впровадження принципово нових підходів до визначення ролі і місця економічного потенціалу у формуванні стратегії розвитку підприємств в умовах невизначеності і динамічності зовнішнього економічного середовища.

Питання дослідження економічної сутності поняття „економічний потенціал”, його формування, оцінки та управління розглядалися у працях вітчизняних вчених таких, як В. Авдеснко, В. Архипова, О. Амоша, О. Ареф'єва, О. Балацький, В. Вишневський, В. Герасимчук, Е. Горбунов, І. Джаїн, Ю. Дінець, Ю. Дорошенко, А. Жулавський, А. Задоя, В. Захарченко, В. Зубков, Е. Іванова, П. Ігнатівський, С. Лосєв, І. Лукинов, М. Максимов, Л. Мірошник, В. Москаленко, Б. Мочалов, А. Онищенко, Б. Пасхавер, П. Перерва, Б. Плишевський, А. Проскураков, А. Самоукін, М. Сліжіс, А. Тодосійчук, В. Фальцман, Е. Фігурнов, С. Хейнман, А. Цигичко, Д. Черніков, Д. Шевченко та закордонних економістів таких, як С. Бах, Р. Каплан, Д. Нортон, Л. Ліндлар, В. Шермет.

Разом з тим, з наукової і практичної точок зору залишається недослідженою проблема оптимальної взаємодії елементів системи стратегічного управління промисловими підприємствами в умовах динамічних змін зовнішнього економічного середовища. Насамперед недостатньо дослідженими є теоретико-методичні питання, пов'язані з формуванням системи стратегічного управління промисловими підприємствами на основі внутрішньофірмового управління і планування розвитку економічного потенціалу. Це тим більш важливо, що розробка економічної політики припускає визначення цілей діяльності і стратегії розвитку підприємств на найближчу і дальню перспективи, виходячи з їх потенційних можливостей та забезпеченості відповідними ресурсами. Вирішення таких задач не можливе без переосмислення економічної сутності і методів оцінки капіталу підприємств. Не позбавлене внутрішньої логіки, на наш погляд, питання про оцінку окремих компонентів економічного потенціалу промислових підприємств у термінах їх прогнозної вартості. Адже оцінка вартості активів, по

суті, є оцінка „у минулому”. Оцінка ж економічного потенціалу – це оцінка потенційної вартості активів, що само по собі має значно більший інтерес.

Напрямки вдосконалення механізму використання економічного потенціалу промислових підприємств об’єктивно визначаються єдністю і взаємною залежністю трансформаційних процесів у сфері відносин власності та у сфері організаційно-управлінських форм підприємств. Взаємний зв’язок зовнішнього і внутрішнього економічних середовищ підприємств, постійний процес удосконалення нормативно-правової бази, вимагають узгодження і координації зусиль законодавчої, виконавчої влади і менеджерів промислових підприємств, спрямованих як на реалізацію наявного економічного потенціалу, так і на формування умов його зростання. У цьому розумінні саме поняття „механізм використання економічного потенціалу” має подвійне значення: ефективне використання поточного стану зовнішнього економічного середовища для досягнення максимальних результатів виробничо-господарської діяльності і формування організаційно-економіко-правових умов розвитку продуктивних сил і відповідних їм виробничих відносин. Як у першому, так і у другому випадках велике значення мають наукові дослідження, спрямовані на розробку методів стимулювання ефективного використання економічного потенціалу підприємства, забезпечення його економічної безпеки. Таким чином, актуальність перелічених проблем, їх недостатня розробленість і практичне значення обумовили основну мету і задачі дисертаційного дослідження.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дисертаційного дослідження відповідає державними, галузевим і регіональним науковим програмам і темам. Дисертаційна робота виконана відповідно до пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки (Закон України “Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності”, Постанова Верховної Ради України № 2105 – XII від 16.10.1992 р., Постанова Кабінету Міністрів України від 22.06.1994 р.), зокрема відповідно до концепції пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки: пункт 5; тематики науково – дослідних робіт Сумського державного університету, серед яких: держбюджетна тема “Теоретичні і методологічні основи економічної оцінки ресурсного потенціалу території” (№ держ. реєстр. 0100U003225), де автором удосконалені методичні підходи до економічної оцінки ресурсного потенціалу території; “Бюджетна та інвестиційна політика в сфері охорони навколишнього природного середовища і раціонального природокористування” (№ держ. реєстр. 0196U005439), в якій використані авторські пропозиції щодо вдосконалення теоретичних та науково-методичних підходів до економічної оцінки екологічного стану промислового підприємства; “Розробка фундаментальних економічних основ теорії розвитку” (№ держ. реєстр. 0103U007663), де запропоновані та обґрунтовані принципи і напрямки розвитку системи управління економічним потенціалом складних виробничих систем.

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у розробці теоретичних і науково-методичних основ формування, оцінки і управління економічним потенціалом підприємств промисловості в умовах конкурентного середовища. Реалізація цієї мети обумовила вирішення таких задач

- визначити категоріальну сутність, зміст, склад і структуру економічного потенціалу підприємств;
- узагальнити і розвинути теоретичні основи та удосконалити науково-методичні підходи до комплексної оцінки економічного потенціалу промислових підприємств;
- розвинути теоретичні положення і методичні підходи до економічної оцінки виробничого, кадрового та інвестиційного потенціалів підприємств;
- виявити місце і роль потенціалу підприємств у процесі відтворення економічного потенціалу регіону і розглянути стратегічні уцілі у системі взаємодій підприємств із зовнішнім економічним середовищем;
- сформувати теоретичні та методичні основи побудови взаємовідносин між системами стратегічного і тактичного управління підприємством і системою економічного потенціалу;
- дослідити проблеми вибору й обґрунтування стратегії і тактики формування пріоритетних напрямків інвестування економічного потенціалу підприємств;
- розробити теоретичні і методичні положення формування організаційно-економічного механізму ефективного використання і відтворення економічного потенціалу підприємств.

Об'єктом дослідження є процес відтворення економічного потенціалу підприємств промисловості та організаційно-економічний механізм його забезпечення.

Предметом дослідження є економічні відносини, що виникають з приводу формування, розвитку та ефективного використання економічного потенціалу як фактору стратегічного розвитку підприємств промисловості.

Методи дослідження. Теоретичною основою дисертаційного дослідження є природничо-наукові методи пізнання, фундаментальні положення загальної економічної теорії, положення теорії ефективності і теорії економічної оцінки ресурсів, праці вітчизняних і закордонних вчених у галузі економіки промисловості. При проведенні дисертаційного дослідження були використані:

- методи системно-структурного і порівняльного аналізів – для ієрархічної структуризації економічного потенціалу підприємств, класифікації і групуванні підходів до економічної оцінки потенціалу підприємств, аналізу і класифікації напрямків інвестування економічного потенціалу підприємств, формування типології методів стимулювання ефективного використання економічного потенціалу підприємства, формування механізму взаємодії основних структурних елементів економічного потенціалу підприємств;

- методи формально-логічного аналізу – для порівняльного аналізу та вдосконалення принципів і методів оцінки економічного потенціалу промислових підприємств,

- економіко-статистичні методи – для прогнозування динаміки розвитку потенціалу промислових підприємств;

- методи моделювання і прогнозування – для дослідження динаміки розвитку потенціалу, моделювання економічного потенціалу та формування інвестиційної моделі потенціалу промислових підприємств.

Інформаційну базу дослідження склали: правові і нормативні акти Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, офіційні матеріали Державного комітету статистики України, первинні дані про результати господарської діяльності промислових підприємств, зібрані та систематизовані безпосередньо автором.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в дисертації розроблені теоретичні основи і науково-методичні підходи до відтворення, оцінки та управління розвитком економічного потенціалу підприємств промисловості. Наукова новизна одержаних результатів полягає в такому:

вперше:

- визначено суб'єкту та предметно-цільову структури поняття „економічний потенціал підприємств промисловості” як максимально можливого обсягу виробництва матеріальних благ і послуг при найбільш ефективному використанні за часом і продуктивністю наявних економічних ресурсів, що, на відміну від існуючих теоретичних положень, встановлює залежність економічного потенціалу від оптимального поєднання окремих видів економічних ресурсів, які залучаються у виробничий процес, рівня організації виробництва, ефективності системи управління;

- встановлені об'єктивні закономірності процесу відтворення економічного потенціалу підприємства, які полягають у циклічності, взаємній залежності та обумовленості фаз його формування, розвитку і використання, що дозволяє, на підставі визначення необхідних та достатніх умов оптимальної взаємодії структурних елементів економічного потенціалу підприємства, суттєво розвинути наукові положення теорії ефективності господарської діяльності промислових підприємств;

- доведено, що динаміка ринкової вартості активів підприємства є критерієм ефективності використання його економічного потенціалу оскільки дозволяє враховувати умови господарської діяльності як окремого підприємства, галузі так і національної економіки у цілому, на основі чого формулюється концепція ієрархічно субординованої оцінки економічного потенціалу промислового підприємства;

- запропоновано та обґрунтовано теоретичні положення і науково-методичні підходи до формування механізму безпеки економічного потенціалу підприємства, сутність яких полягає в об'єднанні завдань стратегічного

управління і безпеки його економічного потенціалу, що дозволяє конкретизувати завдання стратегічного і антикризового управління промисловими підприємствами;

удосконалено:

- науково-методичні підходи до вартісної оцінки економічного потенціалу підприємства, які полягають у визначенні залежності потенційної прибутковості активів від операційної і фінансової діяльності, амортизаційних відрахувань, доходів від залучення людського капіталу, що дозволяє застосовувати факторні моделі для оптимізації структури економічного потенціалу промислових підприємств;

- принципи і методи встановлення та дослідження взаємозв'язків підсистем економічного потенціалу підприємства з економічними потенціалами більш високих ієрархічних рівнів, які, на відміну від існуючих, дозволяють враховувати єдність та протиріччя критеріїв ефективності управління на рівні регіону та підприємства: основною метою діяльності підприємства є максимізація доходу, а для державного (регіонального) управління важливим є соціально-економічний результат;

- теоретичні положення визначення сутності поняття „виробничий потенціал підприємства” як сукупної здатності продукувати споживчі вартості, та науково-методичні підходи до його вартісної оцінки сутність яких полягає у визначенні потенційної прибутковості виробничих активів, що дозволяє узгодити завдання оцінки, аналізу і прогнозування показників використання виробничого потенціалу із загальноприйнятими показниками господарської діяльності промислових підприємств;

- визначення організаційно-управлінського потенціалу підприємства, яке, на відміну від існуючих підходів, дозволяє враховувати сукупну спроможність діючої системи управління забезпечити стійке положення підприємства на конкурентному ринку та його сталий розвиток;

- механізм управління економічним потенціалом підприємства на основі встановлення об'єктивних тенденцій взаємодії його окремих складових – формування, розвитку та ефективного використання, що дозволяє, за допомогою коефіцієнтів еластичності, встановити оптимальні пропорції витрат на відтворення структурних елементів економічного потенціалу підприємства;

дістали подальший розвиток:

- теоретичні положення управління інвестиційним потенціалом підприємства на основі активного та пасивного впливу на мультиплікатор інвестицій: активний вплив полягає в коригуванні виробничої структури підприємства, що забезпечує, відповідно, збільшення мультиплікатора та обсягів виробництва; пасивний – полягає у забезпеченні оптимальних темпів зростання інвестицій і зміни виробничої структури підприємства;

- теоретичні положення визначення економічної сутності поняття „кадровий потенціал підприємства” як сукупної здатності персоналу підприємства реалізувати свої фізичні, інтелектуальні, соціальні і духовні можливості у процесі виробничої діяльності в умовах конкретних соціально-економічних відносин, та методичні підходи до його вартісної оцінки на основі визначення нормального прибутку на вкладений людський капітал;

- принципи і методи стратегічного управління підприємством, які, на відміну від існуючих, ґрунтуються на поєднанні основних задач управління економічним потенціалом підприємства: аналіз стратегічних альтернатив, вибір комплексної стратегії розвитку, реалізація вибраних стратегій, прогнозування рівня економічного потенціалу підприємства.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні положення, викладені в дисертації, доведені до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій. Вони призначені для вдосконалення методів формування стратегічних планів розвитку промислових підприємств на основі оцінки і прогнозування їх економічного потенціалу, узгодження галузевих і територіальних програм економічного розвитку.

Теоретичні, науково-методичні та практичні результати дисертаційного дослідження використані Верховною Радою України (Комітет економічної політики, управління народним господарством, власності й інвестицій) при формуванні державних програм розвитку базових галузей промисловості України, що підтверджується відповідними сертифікатами від 23.12.2003 р., 13.01.2004 р., 24.03.2004 р. і 29.10.2004 р..

Результати дисертаційного дослідження в частині оцінки і прогнозування економічного потенціалу промислових підприємств були використані Фондом державного майна України при розробці перспективних планів реструктуризації та акціонування підприємств основної хімічної промисловості, що підтверджується відповідними сертифікатами від 19.03.2003 р., 18.04.2003 р., 22.04.2004 р..

Методичні та практичні результати дисертаційного дослідження були використані при вдосконаленні системи стратегічного управління на промислових підприємствах Сумської області на основі формування, оцінки та ефективного використання економічного потенціалу, що підтверджується довідками про впровадження ВАТ „Сумхімпром” (№12851 від 8.12.2005 р.) та ВАТ „Selmi” (№19/86 від 15.12.2005 р.).

Результати дисертаційного дослідження були впроваджені в навчальний процес у Сумському державному університеті (акт впровадження від 15 листопада 2005 р.) та були використані при підготовці: підручника „Економіка підприємства”, затвердженого Міністерством освіти і науки України (лист №14/18.2-856 від 22.04.2004 р.); навчального посібника “Інформаційні системи в менеджменті”, розділ 2 “Інформаційні ресурси як складова економічного

потенціалу підприємства” рекомендованого до друку вченою радою Сумського державного університету. (протокол № 8 від 16.05.2003 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до формування, оцінки і управління економічним потенціалом промислових підприємств. Наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використані лише ті ідеї та положення, які запропоновані особисто автором.

Апробація результатів дисертації. Наукові і практичні положення дисертаційної роботи доповідалися і обговорювалися на наукових і науково-практичних конференціях, серед яких: тринадцята щорічна науково-практична конференція “Актуальні проблеми економіки природокористування” (Суми, 1996 р.); XIII міжнародна науково-практична конференція “Стратегія розвитку економічного потенціалу регіонів: інвестиційні пріоритети й інфраструктура” (Чернівці, 2002 р.), V міжнародна конференція по охороні навколишнього середовища (Київ, 2003 р.); друга, третя щорічні всеукраїнські наукові конференції “Екологічний менеджмент у загальній системі управління” (Суми, 2002-2003 рр.); науково-технічні конференції викладачів, співробітників, аспірантів, студентів Сумського державного університету (Суми, 2003-2004 рр.), науково-практична конференція “Проблеми оцінки економічного потенціалу підприємства і механізм використання його показників” (Суми, 2004 р.).

Публікації. Наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження опубліковані в 42 наукових працях загальним обсягом 199,9 друкованих аркушів (з яких особисто автору належить 61,83 друк. арк.), у тому числі: у 2 монографіях без співавторів обсягом 36,5 друк. арк., у 2 монографіях у співавторстві, у 4 навчальних посібниках у співавторстві, у 22 статтях у наукових фахових виданнях (з них 6 у співавторстві), в 5 публікаціях у матеріалах конференцій і 7 статтях в інших наукових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, шести розділів, висновків і списку використаних джерел з 285 найменувань і вміщує 68 таблиць, 30 ілюстрацій. Повний обсяг дисертації становить 432 сторінки, з них повні сторінки займають: таблиці – 20 сторінок, ілюстрації – 4 сторінки, список використаних джерел – 24 сторінки. Основний текст дисертації викладено на 408 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі “**Економічний потенціал промислового підприємства як економічна категорія**” проведено аналіз та узагальнення теорії оцінки економічного потенціалу суб’єктів господарювання, визначені сутність та зміст поняття “економічний потенціал підприємства”, досліджуються співвідношення

між економічним потенціалом підприємства та економічними потенціалами більш високих ієрархічних рівнів (галузь, регіон, країна).

Проведений у роботі аналіз (табл. 1) свідчить, що поняття “економічний потенціал підприємства” сучасною економічною наукою трактується неоднозначно. На думку більшості дослідників, економічний потенціал є узагальнюючим показником. У ньому поєднуються природні, виробничі, науково-технічні, соціально-культурні властивості економічної системи. Величина економічного потенціалу підприємства визначається масштабом, ступенем досконалості і структурою продуктивних сил. Разом з цим аналіз виявив значні розходження у визначеннях економічного потенціалу, розумінні його сутності, складу структурних елементів, його взаємозв'язку з категоріями “національне багатство”, “виробничі сили” та ін.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз теоретичних підходів до визначення сутності поняття “економічний потенціал”

Теоретичні підходи	Вчені	Обмеження
Визначення сукупної здатності галузей економіки і окремих підприємств	Мочалов Б., Мосін В., Крук Д.	Виділяється і оцінюється лише одна складова економічного потенціалу – здатність виконувати виробничу функцію. Це, на нашу думку, важлива, але не єдина складова економічного потенціалу виробничої системи
Визначення сукупності наявних ресурсів	Ігнатовський П., Плишевський Б., Тодосейчук А., Цигичко А.	Не відділяються суттєві відмінності поняття “економічний потенціал” від інших економічних понять, таких, як “національне багатство”, “ресурси”, “матеріально-технічна база”. Принциповою відмінністю між поняттями “ресурси” і “потенціал”, на наш погляд, є та, що ресурси існують незалежно від суб’єктів економічної діяльності, потенціал окремого підприємства, галузі неможливо відокремити від таких суб’єктів
Визначення результатів економічних і виробничих відносин між суб’єктами господарської діяльності	Самоукін Л., Герасимчук В.	Враховується лише досягнутий рівень результатів економічної діяльності, тоді як економічний потенціал, на нашу думку, характеризує реальну, фактичну здатність створювати максимальний обсяг матеріальних благ з урахуванням відповідних ресурсних обмежень
Ототожнення сутності понять “економічний потенціал”, “економічна міць” і “народногосподарський потенціал”	Горбунов Є., Фігурнов Є., Задоя А.	Неможливо виділити характерні ознаки та структурні елементи названих понять. Відсутні відповідні підходи до субординації понять

На підставі критичного аналізу сучасних теоретичних підходів в роботі запропоноване авторське визначення поняття “економічний потенціал підприємства” як максимально можливого обсягу виробництва матеріальних благ

і послуг в умовах, що забезпечують найбільш ефективне використання за часом і продуктивністю наявних економічних ресурсів. Доведено, що економічний потенціал підприємства є складною, динамічною, ієрархічною і, виходячи з характеру взаємозв'язків, стохастичною системою, що складається з підсистем і елементів (рис. 1, табл. 2). Кожна із підсистем економічного потенціалу залежить від оптимального поєднання окремих видів економічних ресурсів, які залучаються у виробничий процес, рівня організації виробництва, ефективності системи управління.

Рис. 1. Структура економічного потенціалу підприємства

Таблиця 2

Характеристика підсистем економічного потенціалу підприємства

Підсистеми	Характеристика
Кадровий потенціал	Представлений трудовими ресурсами, які залучаються підприємством для здійснення виробничої діяльності
Виробничий потенціал	Потенціал підприємства представлений засобами виробництва, природними ресурсами, нематеріальними активами, інвестиційними ресурсами
Інноваційний потенціал	Потенціал підприємства характеризується його спроможністю до продукування нововведень і новацій власними силами або придбання їх зі сторони, а також до ефективного впровадження інновацій. Кількісно і якісно інноваційний потенціал представлений нововведеннями і новаціями в технічній, організаційній, економічній, управлінській сферах
Організаційно-управлінський потенціал	Потенціал підприємства характеризується спроможністю його системи управління забезпечити стійке положення підприємства на ринку і його економічний розвиток. Визначається рівнем прогресивності організаційної структури підприємства, методів організації виробництва і управління персоналом

У сукупності трудові, виробничі, інноваційні, організаційно-управлінські ресурси утворюють ресурсну структуру економічного потенціалу підприємства. З метою оцінки впливу окремих чинників на процеси формування, використання і розвитку економічного потенціалу в роботі досліджується характер його взаємовідносин з економічними потенціалами більш високих ієрархічних рівнів, і, зокрема, з економічним потенціалом регіону. Доведено, що економічний потенціал регіону має складну структуру. З однієї сторони, він складається з потенціалів підприємств, розміщених на його території, а з іншої – є інтегральним елементом загальнодержавного народногосподарського потенціалу. У структурі потенціалу регіону як інтегрального елемента загальнодержавного народногосподарського потенціалу в роботі виділяються такі основні складові: інституціональний потенціал, трудовий потенціал, фінансовий потенціал (поточні фінанси й інвестиції), виробничий потенціал, інтелектуальний потенціал, природний потенціал, соціальний потенціал, управлінський потенціал, потенціал регіональної інфраструктури.

В умовах глобалізації світової економіки, зростання конкуренції, слід розглядати економічний потенціал окремих підприємств, регіонів, країни в цілому. Є точки зору ієрархії економічних відносин нами виокремлюються взаємопов'язані та взаємообумовлені економічні потенціали підприємства, галузі, регіону, країни і глобальний (транснаціональний) потенціали (рис. 2).

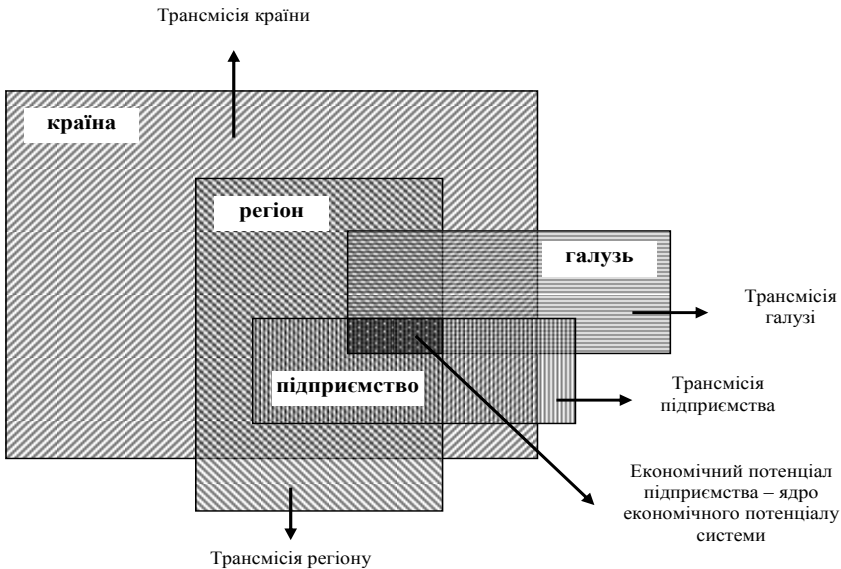

Рис. 2. Співвідношення економічних потенціалів різних ієрархічних рівнів

В той же час економічний потенціал більш високого ієрархічного рівня не можна розглядати як суму потенціалів. Це пов'язано з властивостями синергізму складних систем. Такі властивості мають місце внаслідок взаємодії елементів системи і не спостерігаються в окремо взятих елементах. Виходячи з цього, можна допустити, що економічний потенціал території або галузі перевищує по своїй величині суму економічних потенціалів окремих економічних суб'єктів. Існує і зворотній зв'язок – економічний потенціал підприємства багато в чому визначається економічним потенціалом регіону в якому розташоване підприємство.

Найбільш складним об'єктом дослідження є процес відтворення економічного потенціалу підприємства. Відтворення економічного потенціалу як цілого здійснюється за допомогою відтворення його окремих елементів: робочої сили, капіталу, природних ресурсів та інформації. Відтворювальний підхід до аналізу економічного потенціалу дозволяє виділити його структурні елементи за фазами відтворення: потенціал виробництва, потенціал розподілу, потенціал обміну і потенціал споживання.

У другому розділі **“Вдосконалення теоретико-методичних підходів до оцінки економічного потенціалу промислових підприємств”** ставляться та вирішуються загальнотеоретичні питання оцінки економічного потенціалу промислових підприємств.

Аналіз існуючих теоретико-методичних підходів до оцінки економічного потенціалу промислових підприємств показав, що найбільш поширеною є оцінка потенціалу на основі фактично досягнутих значень фінансово-економічних показників підприємства. На наш погляд, такі теоретичні та методичні підходи не відповідають економічній сутності поняття “економічний потенціал підприємства”. Об'єктом оцінки мають бути потенційні можливості виробництва матеріальних благ і послуг. При цьому оцінці підлягає або загальний розмір економічного потенціалу, або його активної частини. Оцінка економічного потенціалу може бути або інтервальною (наприклад, річною), або сумарною за весь період, що дорівнює його середньому циклу відтворення. Оцінка економічного потенціалу підприємства проводиться в натуральному і вартісному вираженнях.

Узагальнення як вітчизняних, так і закордонних наукових досліджень дозволили сформулювати типологію принципів, концепцій та методів оцінки економічного потенціалу підприємства (табл. 3). Слід зазначити, що використання того або іншого методу залежить від обраного підходу, цілей оцінки, виду і повноти вихідної інформації, специфіки складових елементів економічного потенціалу підприємства, що оцінюються, та інших чинників. Доведено, що зміна вартості активів підприємства є найбільш прийнятним показником як у короткостроковому, так і в довгостроковому періодах, оскільки враховує перспективи функціонування не тільки окремого підприємства та конкретної галузі, але й економіки в цілому. Управління вартістю активів з метою її

зростання в довгостроковій перспективі дозволяє підприємству максимально задовольнити інтереси власників, визначити оптимальні стратегічні напрямки розвитку і сформувати систему управлінських заходів, що сприяють досягненню поставлених цілей.

Таблиця 3

Принципи, концепції та методи оцінки економічного потенціалу промислового підприємства

Принципи оцінки економічного потенціалу		Концепції оцінки економічного потенціалу промислового підприємства (у залежності від базового критерію оцінки)			
<ul style="list-style-type: none"> - системності; - узгодженості; - варіантності; - оптимальності; - комплексності; - адекватності; - ефективності 		Ресурсна	Порівняльна	Результатна	
		визначення економічного потенціалу підприємства виходячи з суми витрат на його формування та використання	визначення економічного потенціалу підприємства на базі порівняння з аналогами	визначення економічного потенціалу підприємства за розміром чистого потоку економічних результатів від його використання	
Групи методів оцінки економічного потенціалу промислового підприємства					
Методи непрямої оцінки			Методи прямої оцінки		
непряма оцінка економічного потенціалу підприємства проводиться з використанням фактичних значень показників, які характеризують результати його роботи			пряма оцінка економічного потенціалу підприємства – це оцінка можливостей підприємства в майбутньому		
Методи оцінки економічного потенціалу промислового підприємства та його складових					
експертний	бальний	рейтинговий порівняльний аналіз	метод аналогій	факторний аналіз	методи математичного програмування

Для оцінки економічного потенціалу промислових підприємств в роботі запропонований та обґрунтований метод, що базується на „теорії факторів виробництва”, відповідно до якої додану вартість підприємства можна визначити як суму доданих вартостей від використання факторів виробництва – праці, капіталу, природних ресурсів і інформації. Даний метод дозволяє оцінити значення окремих підсистем економічного потенціалу підприємства – кадрового, виробничого, інноваційного, організаційно-управлінського. Виходячи з цього, оцінка економічного потенціалу промислових підприємств базується на визначенні розміру економічних результатів, що можуть бути одержані у майбутньому.

У роботі проводилась вартісна оцінка активів, що безпосередньо впливають на економічний потенціал, зокрема: нематеріальні активи, капітальні інвестиції, основні засоби виробництва, довгострокові фінансові інвестиції, оборотні активи та людський капітал. До економічних вигод від використання економічного

потенціалу промислових підприємств у роботі віднесені: прибуток від операційної діяльності, прибутки від фінансової діяльності, амортизаційні відрахування, дохід від залученого людського капіталу у вигляді основної і додаткової заробітної плати з урахуванням відрахувань на соціальні потреби.

У дисертації запропоновані та обґрунтовані теоретичні та методичні підходи до оцінки основних складових економічного потенціалу підприємства: кадрового, виробничого, інноваційного та організаційно-управлінського.

Кадровий потенціал визначається сукупною можливістю персоналу підприємства реалізувати свої фізичні, інтелектуальні, соціальні і духовні здібності у процесі виробничої діяльності в конкретних соціально-економічних умовах. На кадровий потенціал впливає сукупність демографічних, соціальних, економічних, організаційних чинників, які, в свою чергу, визначають відтворювальний процес кадрового потенціалу підприємства, тобто його формування, розподіл і використання.

Аналіз методів вартісної оцінки кадрового потенціалу дозволив виділити два принципових підходи – витратний і результатний. У дисертації доведено, що теорії відтворення кадрового потенціалу і відтворення суспільного продукту дозволяють використовувати обидва підходи до оцінки кадрового потенціалу. В дисертації запропоновано проводити економічну оцінку кадрового потенціалу підприємства на основі визначення сукупності витрат, пов'язаних з відтворенням індивідуальної і сукупної робочої сили з урахуванням фактору часу. Ці витрати визначають розмір людського капіталу. Крім витрат на відтворення робочої сили, пропонується враховувати нормальний прибуток на вкладений людський капітал.

Взаємозв'язок індивідуального трудового потенціалу окремого робітника і кадрового потенціалу виробничого колективу виявляється через властивості синергізму складних систем. Тому кадровий потенціал трудового колективу вищий за суму індивідуальних трудових потенціалів окремих робітників. Економічна оцінка кадрового потенціалу підприємства в роботі проводиться за окремою категорією працюючих (керівники, спеціалісти, службовці, робітники) з урахуванням освітнього рівня, вікових груп і ступеня їх участі у виробничій діяльності. Економічна оцінка кадрового потенціалу підприємства здійснювалась в декілька етапів. Спочатку визначається оцінка індивідуального трудового потенціалу, потім оцінка кадрового потенціалу окремих структурних підрозділів підприємства. На завершальному етапі проводяться оцінка і структуризація кадрового потенціалу всього підприємства. Методичні підходи до визначення витрат на формування індивідуального трудового потенціалу базуються на оцінці споживчих благ і послуг протягом усього життєвого циклу.

Виробничий потенціал підприємства розглядається як сукупна спроможність виробничих активів підприємства продуктувати споживчі вартості. У дисертації проведено системний аналіз виробничого потенціалу підприємства. Основними характерними ознаками виробничого потенціалу підприємства з позицій

системного підходу є такі: цілісність, складність, взаємозамінність, альтернативність його елементів, упорядкованість, спроможність до розвитку та гнучкість.

Організаційно-управлінський потенціал підприємства характеризується спроможністю його системи управління забезпечити стійке положення підприємства на ринку і його економічний розвиток. Організаційно-управлінський потенціал залежить від ступеня оптимальності організаційної структури управління підприємством, рівня організації виробництва і праці, прогресивності методів управління. Аналіз підходів до оцінки організаційно-управлінського потенціалу підприємства показав, що вони носять суб'єктивний характер і не позбавлені недоліків при співставленні різних показників, що викликає труднощі при розрахунку і порівнянні як локальних характеристик, так і загального інтегрального економічного потенціалу підприємства.

У третьому розділі "**Науково-методичні підходи до оцінки основних підсистем економічного потенціалу промислових підприємств**" запропоновані та обгрунтовані принципи і методи оцінки основних підсистем економічного потенціалу підприємства – кадрового та виробничого потенціалів.

Економічну оцінку кадрового потенціалу підприємства пропонується проводити за формулою:

$$E_{\text{кп}} = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \sum_{k=1}^l \sum_{t=1}^{T_k} E_{\text{кп}_{ijkt}}, \quad (1)$$

де $E_{\text{кп}_{ijkt}}$ – економічна оцінка кадрового потенціалу i -ї категорії робітників, що мають j -й освітній рівень, k -ї вікової групи, проведена в t -му році періоду оцінки; n – число категорій персоналу основної діяльності, $n = 4$; m – число освітніх рівнів робітників підприємства, $m = 7$; l – число вікових груп персоналу підприємства, $l = 5$; T_k – розрахунковий період оцінки кадрового потенціалу k -ї групи, що встановлюється виходячи зі стажу роботи працюючих даної групи на даному підприємстві (перша група – 30 років; друга група – 20 років; третя група – 10 років; четверта група – 5 років; п'ята група до 5 років).

Економічна оцінка кадрового потенціалу підприємства в t -му році періоду оцінки визначається як величина залученого людського капіталу за кожною категорією робітників, відповідного освітнього рівня, конкретної вікової групи у t -му році з урахуванням норми доходу (m_{ijkt}) на залучений людський капітал за формулою:

$$E_{\text{кп}_{ijkt}} = K_{ijkt} \cdot m_{ijkt}, \quad (2)$$

де K_{ijkt} – величина залученого людського капіталу за i -ю категорією робітників, j -го освітнього рівня, k -ї вікової групи у t -му році періоду оцінки кадрового потенціалу визначається за формулою

$$K_{ijkt} = K_{ijk(t-1)} \cdot I_{c.ц.} + E_{кп_{ijk(t-1)}} \cdot \frac{L}{100}, \quad (3)$$

де $I_{c.ц.}$ – прогнозований індекс зростання споживчих цін у розрахунковому періоді; L – прогнозована частка сукупного душевого доходу, яка реінвестована у приріст індивідуального людського капіталу; $K_{ijk(t-1)}$ – залучений людський капітал у попередньому році розрахункового періоду (перший рік оцінки кадрового потенціалу приймається як базовий).

Величина залученого людського капіталу в базовому році оцінки визначається як добуток індивідуального людського капіталу у вартісному вираженні та середньосписочної чисельності персоналу відповідної категорії. Величина індивідуального людського капіталу визначається як сукупність витрат, пов'язаних з формуванням трудового потенціалу окремого робітника (табл. 4).

Таблиця 4

Середні показники витрат на формування індивідуального трудового потенціалу економічно активного населення

Рівень освіти	Значення витрат, грн/люд. на рік
Повна вища і базова вища	128900
Неповна вища (середня спеціальна)	99730
Середня загальна на базі середньої школи	79270
Середня загальна і спеціальна на базі ПТУ	88036
Неповна середня (на базі неповної середньої школи і ПТУ)	69420

Норма доходу на залучений людський капітал (m_{ijkt}) визначається у базовому періоді як відношення річного фонду оплати праці до величини залученого людського капіталу на даному підприємстві. У наступних роках цей показник коригується на прогнозований індекс зростання реальних доходів на душу населення.

Середньорічна економічна оцінка кадрового потенціалу підприємства i -ї категорії робітників з j -м освітнім рівнем за k -ю віковою групою визначається за формулою:

$$E_{\text{кп}_{ijk}}^{pik} = \frac{E_{\text{кп}_{ijk}}}{T_k}, \quad (4)$$

де $E_{\text{кп}_{ijk}}$ – економічна оцінка кадрового потенціалу по підприємству i -ї категорії робітників підприємства з j -м освітнім рівнем за k -ю віковою групою, визначена за період T_k .

Середньорічна економічна оцінка кадрового потенціалу підприємства в цілому визначається за формулою:

$$E_{\text{кп}}^{pik} = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \sum_{k=1}^l E_{\text{кп}_{ijk}}^{pik}. \quad (5)$$

Під економічною оцінкою виробничого потенціалу в дисертації розуміється визначення сумарних економічних вигод, які одержує підприємство від повного використання необоротних і матеріальних оборотних активів протягом терміну їх корисної дії. Економічній оцінці підлягає виробничий потенціал таких активів підприємства: нематеріальних активів, інвестицій, основних засобів виробництва, оборотних фондів.

Економічна оцінка виробничого потенціалу групи активів, що визначають прибуток від реалізації продукції, робіт та послуг, розраховується за формулою:

$$E_{\text{вп}} = \sum_{t=1}^{T_{\text{вп}}} (P_t^{\text{акт}} + P_t^{\text{пас}} + P_t^{\text{об}} + P_t^{\text{нм}} + A_t^{\text{акт}} + A_t^{\text{пас}} + A_t^{\text{нм}}) \quad (6)$$

де $P_t^{\text{акт}}, P_t^{\text{пас}}, P_t^{\text{об}}, P_t^{\text{нм}}$ – прибуток від реалізації продукції, отриманої від використання в t -му році відповідно активної та пасивної частин основних виробничих фондів, оборотних фондів і нематеріальних активів, що беруть участь у виробництві продукції; $A_t^{\text{акт}}, A_t^{\text{пас}}, A_t^{\text{нм}}$ – амортизаційні відрахування в t -му році розрахункового періоду від залишкової вартості активної, пасивної частин основних виробничих фондів і нематеріальних активів, відповідно; $T_{\text{вп}}$ – період оцінки виробничого потенціалу даної групи активів підприємства береться таким, що дорівнює періоду корисного їх використання.

Критерієм економічної оцінки виробничого потенціалу підприємства є фінансовий результат від операційної діяльності. Економічна оцінка виробничого потенціалу підприємства проводиться за весь період використання виробничих ресурсів підприємства і як середньорічна величина. Період використання виробничих ресурсів встановлюється за кожним видом активів підприємства.

Виконані дослідження дозволили зробити висновок про необхідність урахування екологічного чинника при проведенні оцінки кадрового та виробничого потенціалів підприємства. Вплив екологічного чинника на кадровий

потенціал визначається втратою доходів і додатковими витратами, що пов'язані з попередженням, усуненням або компенсацією негативних соціальних наслідків забруднення навколишнього середовища. Вплив екологічного чинника на виробничий потенціал проявляється через зниження кількості та якості функціонуючих виробничих ресурсів, що призводить до додаткових витрат на їх утримання та втрати доходів від їх недовикористання у часі та за продуктивністю.

Передумовою реалізації науково-методичних підходів до оцінки економічного потенціалу підприємства є інформаційне забезпечення. Аналіз існуючих форм державної статистичної звітності показує, що прямих даних, необхідних для розрахунку кадрового та виробничого потенціалів, недостатньо. Тому в роботі запропоновані спеціальні форми для збору інформації та наводяться рекомендації щодо їх заповнення.

У четвертому розділі **„Оцінка і аналіз економічного потенціалу промислових підприємств”** проведена практична реалізація розроблених науково-методичних підходів з оцінки економічного потенціалу підприємства і його основних підсистем – кадрового і виробничого потенціалів на прикладі підприємств машинобудування і хімічної промисловості.

В якості об'єктів оцінки економічного потенціалу були обрані підприємства машинобудування та хімічної промисловості: ВАТ „Сумське МНВО ім. М.В.Фрунзе”, ЗАТ „Новокраматорський машинобудівний завод”, АТ „НОРД”, ВАТ „Selmi”, ДП „КЗ „Буревісник”, ВАТ „Концерн „Стирол”, ВАТ „Сумхімпром” і його дочірні підприємства – ДП „Завод „Спектр”, ДП „Завод „Коагулянт”, ДП „Хіммашсервіс”. Загальною характеристикою цих підприємств є значна питома вага у прибутках від основної виробничої, яка становить в середньому 97,1 %. Таким чином, саме в удосконаленні операційної діяльності є резерви підвищення використання економічного потенціалу підприємства. При цьому рентабельність основної виробничої діяльності стосовно поточних витрат становить близько 5,5 %.

Для характеристики кадрового потенціалу підприємств у дисертації був проведений аналіз функціональної, освітньої, вікової, та відтворювальної його структур на основі натуральних показників. З цією метою в роботі проведена порівняльна оцінка кадрового потенціалу окремих підприємств з застосуванням методу „відстаней”. Як підприємство-еталон прийняте ЗАТ „Новокраматорський машинобудівний завод”. Відносно нього розраховувалися оціночні показники по інших підприємствах. Найбільш високу інтегральну оцінку кадрового потенціалу має ЗАТ „Новокраматорський машинобудівний завод” (4,33 балу), ВАТ „СМНВО ім. М.В. Фрунзе” (3,61 балу), ВАТ „Сумхімпром” (3,33 балу) та АТ „НОРД” (3,26 балу). На інших підприємствах рейтингова оцінка коливається в межах від 2,92 до 2,99 балу.

Із застосуванням авторських науково-методичних підходів у дисертації проведена економічна оцінка кадрового потенціалу підприємств за всіма категоріями працюючих (керівники, спеціалісти, робітники та службовці), освітніми рівнями і віковими групами (табл. 5). Питома економічна оцінка кадрового потенціалу в розрахунку на одного робітника по підприємствах становила в 2003 році в середньому 233,7 тис. грн. Дохід на залучений людський капітал у розрахунку на одну гривню його вартості складає 2 гривні. Середньорічна рентабельність людського капіталу становить в середньому 14,5 %. Аналіз показав, що вартісна оцінка кадрового потенціалу підприємства зростає пропорційно зростанню його рейтингової оцінки, розрахованої на основі натуральних показників. Залежність між вартісною оцінкою кадрового потенціалу і вартістю залученого людського капіталу також є лінійною. Взаємозв'язок між питома економічною оцінкою кадрового потенціалу і вартістю залученого капіталу має більш складну залежність і описується кривою другого порядку.

У дисертації проведений аналіз виробничого потенціалу промислових підприємств за складом, структурою і якістю матеріальних і нематеріальних виробничих ресурсів, а також умовами, що забезпечують найбільш повне й ефективне їх використання. Відповідно до розроблених у дисертації науково-методичних підходів до оцінки виробничого потенціалу підприємства, економічні ресурси, які його визначають, представлені нематеріальними і матеріальними необоротними активами, а також частиною оборотних активів, що функціонують у виробничій сфері. Нематеріальні і матеріальні необоротні активи, а також оборотні активи виробничої сфери визначають економічну вигоду від операційної діяльності. Сума економічних вигод від операційної діяльності за виключенням операційних витрат розрахована за роками періоду відтворення виробничого потенціалу, визначає його вартісну оцінку. Результати розрахунків показників економічної оцінки виробничого потенціалу досліджуваних підприємств наведені в табл. 5.

Як показали проведені в дисертаційній роботі розрахунки, у середньому по машинобудівних підприємствах дисконтована оцінка виробничого потенціалу на одну гривню виробничих фондів склала 2,8 грн, а на одного середньосписочного виробничого робітника – 200 тис. грн. По підприємствах хімічної промисловості середня дисконтована оцінка виробничого потенціалу на одну гривню виробничих фондів істотно нижча, ніж по машинобудівних підприємствах, і складає 1 грн, а на одного середньосписочного виробничого робітника – 264 тис. грн.

Отримані результати вартісної оцінки кадрового і виробничого потенціалів промислових підприємств дозволили розрахувати показники вартісної оцінки економічного потенціалу, критерієм використання якого є сума умовно чистої продукції, яку може отримати підприємство за весь період оцінки його економічного потенціалу. Узагальнені результати оцінки наведені в табл. 5.

Вартісна оцінка економічного потенціалу промислових підприємств

Підприємство	Економічний потенціал підприємства					Річна оцінка економічного потенціалу				
	всього, млн. грн	у тому числі				всього, млн. грн	у тому числі			
		кадровий потенціал		виробничий потенціал			кадровий потенціал		виробничий потенціал	
		млн. грн	%	млн. грн	%		млн. грн	%	млн. грн	%
ЗАТ „НКМЗ”	11625,1	7122,2	61,3	4502,9	38,7	725,6	379,2	52,3	346,4	47,7
ВАТ „СМНВО ім. М.В. Фрунзе”	6963,6	3802,7	54,6	3160,9	45,4	475,9	232,7	48,9	243,2	51,1
ВАТ ”Конц- ерт „Стирол”	3107,3	1582,4	50,9	1524,9	49,1	196,5	79,2	40,3	117,3	59,7
ВАТ „Сумихім- пром”	1664,9	593,5	35,6	1071,4	64,4	121,7	39,3	32,3	82,4	67,7
АТ „НОРД”	5643,6	012,3	53,4	2631,3	46,6	360,9	159,3	44,1	201,6	55,9
ДП „КЗ „Буревістник”	193,3	126,2	65,3	67,1	34,7	15,2	10,1	66,4	5,1	33,6
ВАТ „Selmi”	359,2	244,9	68,2	114,3	31,8	24,4	15,6	63,9	8,8	36,1

Проведені розрахунки показують, що економічний потенціал досліджуваних підприємств використовується в середньому тільки на 59,7 %.

У п'ятому розділі **„Формування та використання інвестиційного потенціалу промислових підприємств”** запропоновані та обґрунтовані теоретичні і методичні підходи до формування, оцінки і моделювання інвестиційного потенціалу промислового підприємства.

Інвестиційна активність підприємства залежить від розміру його інвестиційного потенціалу. Інвестиційний потенціал визначає можливості підприємства у самофінансуванні інвестиційних проєктів, а також характеризується його можливостями у найбільш ефективному використанні власних та позикових коштів. Інвестиційний потенціал, який є складовою виробничого потенціалу підприємства, залежить від результатів діяльності підприємства і факторів зовнішнього економічного середовища. До основних груп чинників, що істотно впливають на процеси поточного інвестування нами в роботі віднесені: стратегія розвитку підприємства; особливості програми виробничо-господарської діяльності; особливості виробничої структури підприємства; обмеження, що обумовлені масштабами розвитку виробництва; варіантність використання технологій виробництва; зміни в структурі трудових

ресурсів; умови матеріально-технічного постачання; особливості фінансового забезпечення інвестиційного процесу; існуючий господарський механізм функціонування підприємства.

Для оцінки інвестиційного потенціалу підприємства нами пропонується використовувати метод потенційної прибутковості. Як очікувані грошові потоки варто розглядати позитивні фінансові результати роботи підприємства. Залежно від сукупності чинників фінансові результати виражаються через такі показники, як: чистий дохід, чистий прибуток, амортизаційні відрахування. Відповідно до цього вартісна оцінка інвестиційного потенціалу підприємства визначається величиною сумарних фінансових результатів, що можуть бути отримані протягом часу функціонування інвестиційних ресурсів.

У дисертації запропонована економіко-математична модель оптимізації процесу поточного інвестування. Як критерій оптимальності поточного інвестування взята максимізація чистого прибутку:

$$E(x, r) = F(x, r) - af - \sum_{p=1}^N g_p \alpha_p \rightarrow \max, \quad (7)$$

де $F(x, r)$ – величина валового (балансового) прибутку, одержаного підприємством за поточний період; f – величина оподаткованого прибутку; a – ставка податку на прибуток; g_p – необхідна величина позикових коштів з інвестиційного джерела p – го виду в поточному періоді; α_p – витрати на одиницю позикових коштів з інвестиційного джерела p – го виду в поточному періоді (відсоткова ставка по кредитах).

Система обмежень запропонованої економіко-математичної моделі оптимізації поточного інвестування враховує виробничу потужність, структуру засобів виробництва та кадрового потенціалу підприємства, альтернативність виробничих технологій, ресурсну забезпеченість підприємства. Економіко-математична модель дозволяє комплексно і у взаємозв'язку визначати обсяги нарощування економічного потенціалу підприємства у процесі поточного інвестування (визначати види і кількість одиниць нових або додаткових основних виробничих фондів, що вводяться відповідно до поточного інвестиційного проекту, джерела і розміри позикових коштів, оптимальні розміри капітальних вкладень і чистого прибутку в поточному періоді).

У роботі запропоновано і обгрунтовано методичний підхід до визначення економічної ефективності інвестиційної стратегії підприємства, заснований на використанні трансформованого стосовно завдань дисертаційного дослідження методу мультиплікатора. Мультиплікатор інвестицій на рівні підприємства визначає зростання прибутку на кожну додаткову одиницю інвестицій. Пропонується виділяти на рівні підприємства два підходи до управління інвестиційною діяльністю, в основу яких покладена концепція мультиплікатора: перший (активний) підхід базується на тому, що з метою підвищення обсягів

виробництва необхідно збільшувати значення мультиплікатора шляхом коригування виробничої структури підприємства; другий (пасивний) – базується на тому, що необхідно дотримуватися такого режиму функціонування підприємства, який призводить би до зростання значення мультиплікатора. У цьому випадку потрібно дотримуватися оптимального співвідношення темпів зростання інвестицій і зміни виробничої структури підприємства.

Доведено, що успішна реалізація даної стратегії сприяє зростанню конкурентних переваг підприємства, а також узгоджується з вимогою підвищення загальної ринкової вартості активів підприємства, а отже, і нарощування його економічного потенціалу.

У шостому розділі **„Теоретичні та науково-методичні підходи до управління економічним потенціалом промислових підприємств в умовах конкурентного середовища”** пропонуються науково-методичні підходи до формування механізмів нарощування, використання та забезпечення безпеки економічного потенціалу промислових підприємств.

Зміни, що відбуваються в зв'язку з розвитком ринкових відносин в економіці країни, обумовлюють необхідність формування кожним підприємством стратегічних цілей, визначення ресурсів і розроблення плану дій з досягнення стратегічних цілей. У дисертації зроблено висновок про те, що економічний потенціал є стратегічним ресурсом підприємства, який забезпечує його сталість у неадекватних умовах макросередовища, дозволяє нейтралізувати негативний вплив зовнішніх чинників. Тому одним із основних стратегічних завдань менеджменту є управління економічним потенціалом підприємства.

Під управлінням економічним потенціалом підприємства розуміється процес прийняття і здійснення управлінських рішень, спрямованих на раціональне використання, оптимізацію і нарощування економічного потенціалу підприємства з метою досягнення поставлених цілей і забезпечення стійкого функціонування і розвитку підприємства. Основними задачами управління економічним потенціалом підприємства є його формування, використання і відтворення.

У роботі аналізуються два напрямки нарощування потенціалу. Перший – зовнішній, пов'язаний з залученням ресурсів на підприємство ззовні, другий напрямок – це пошук і реалізація внутрішніх резервів підприємства. У дисертації зроблено висновок про те, що при аналізі внутрішніх резервів нарощування потенціалу підприємства рекомендується проводити в три етапи: 1) виявлення резервів; 2) сумарна оцінка резервів; 3) аналіз результатів нарощування потенціалу.

У контексті дослідження об'єктивних закономірностей функціонування економічного потенціалу підприємства ключовим моментом є положення про його „сукупні (інтегральні) можливості”. З однієї сторони, це положення свідчить про необхідність дослідження складу і структури економічного потенціалу

підприємства, а з іншої – є основою дослідження механізму оптимальної взаємодії окремих його структурних елементів.

Механізм взаємодії дозволяє встановити оптимальні пропорції витрат підприємства на формування, підтримку і розвиток окремих підсистем економічного потенціалу: кадрового, виробничого і т.п. Пропорції витрат при цьому повинні встановлюватися на основі аналізу коефіцієнтів еластичності, що визначають вплив кожної підсистеми економічного потенціалу на кінцеві показники діяльності підприємства. Механізм взаємодії залежить від зовнішніх чинників – поточного стану зовнішнього економічного середовища, державної макроекономічної політики і нормативно-правової бази. Механізм використання економічного потенціалу підприємства розглядається як похідна механізму взаємодії. У дисертації доведено, що у своєму реальному прояві механізм використання визначає ринкові можливості підприємства. Визначено, що формування системи показників, які характеризують рівень використання економічного потенціалу промислового підприємства, полягає у накопиченні даних про кількісний і якісний стан параметрів внутрішнього середовища підприємства з метою розроблення на цій основі стратегічних альтернатив та прогнозу змін рівня використання потенціалу підприємства в умовах реалізації обраної стратегії.

Для оцінки рівня використання економічного потенціалу підприємства пропонується застосувати метод декомпозиції. Метод декомпозиції дозволяє визначити залежність сукупного економічного потенціалу підприємства від окремих його підсистем у вигляді функціонала $P = f(x_i)$, де x_i – характеризує i -у підсистему економічного потенціалу підприємства. Враховуючи односпрямований характер залежності між P та x , в роботі доведено, що вплив на будь-яку i -у підсистему сприяє зростанню економічного потенціалу підприємства. Таке зростання можна виразити у вигляді функціонала $P = f(I_{xi})$, де I_{xi} – обсяг інвестицій в i -у підсистему. У даному випадку під інвестиціями ми розуміємо не тільки прямі капіталовкладення, а і будь-які витрати, пов'язані із вдосконаленням організації, управління, планування та контролю.

Для практичної реалізації методу декомпозиції при оцінці рівня використання економічного потенціалу підприємства необхідно впорядкувати окремі його підсистеми і визначити взаємозв'язки між ними. При цьому взаємозв'язки повинні буди встановлені включно до найпростіших елементів окремих підсистем економічного потенціалу підприємства. В роботі обґрунтовані чотири етапи процедури декомпозиції. На першому етапі визначаються самостійні підсистеми економічного потенціалу: трудова, інвестиційна, ресурсна, інноваційна тощо. На другому – проводиться деталізація складових першого рівня. Третій етап декомпозиції відповідним чином являє собою структуру складових другого рівня на якому потенціал деталізується за окремими видами ресурсів. На четвертому етапі декомпозиції деталізуються предмети діяльності,

виділені в межах третього. На рис. 3 зображений фрагмент декомпозиції економічного потенціалу підприємства.

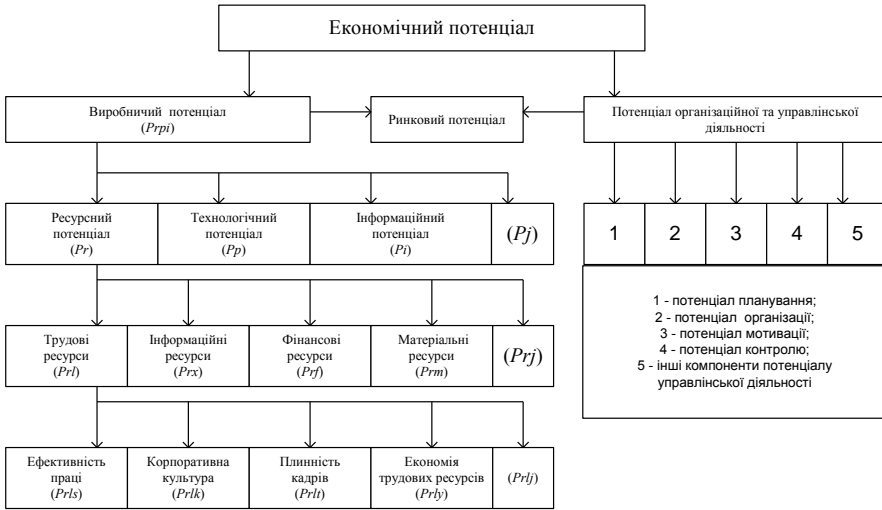

Рис. 3. Приклад декомпозиції структурних елементів економічного потенціалу підприємства

Відповідно до методу декомпозиції економічний потенціал підприємства в загальному вигляді пропонується визначати за формулою

$$P = \sum_{j=1}^N P_j \cdot k_j, \quad (8)$$

де P_j – кількісний або якісний показник використання j -го елемента економічного потенціалу підприємства; k_j – коефіцієнт значущості j -го компонента економічного потенціалу (визначається за допомогою експертів); N – кількість складових економічного потенціалу підприємства.

В роботі запропоновані та обґрунтовані підходи до розрахунку показників окремих структурних елементів економічних потенціалів нижчого рівня, які пропонується визначати за формулами:

$$P_{rl} = P_{rls}k_{rls} + P_{rik}k_{rik} + P_{rli}k_{rli} + P_{rly}k_{rly} + \dots + P_{rlj}k_{rlj}, \quad (9)$$

$$P_r = P_{rl}k_{rl} + P_{rx}k_{rx} + P_{rf}k_{rf} + P_{rm}k_{rm} + \dots + P_{rj}k_{rj}, \quad (10)$$

$$P_{(rpi)} = P_rk_r + P_pk_p + P_ik_i + \dots + P_jk_j. \quad (11)$$

За своєю суттю метод декомпозиції є комплексним. У ньому поєднується метод формальної оцінки показника використання j -го компонента економічного потенціалу підприємства (P_j) і експертної оцінки значущості j -го елемента економічного потенціалу (k_j). Причому k_j для різних рівнів розрахунку може мати різні значення. При розробці системи показників для регулювання використання економічного потенціалу, тобто, по суті, при розв'язанні динамічної економічної задачі в рівнянні (8) доцільно перейти до індексних показників. У табл. 6 наведені показники, що характеризують рівень використання економічного потенціалу і трансформацію їх функціональної залежності в індексу. Основна проблема при цьому полягає у визначенні питомої ваги індексів-чинників, тобто у визначенні коефіцієнтів значущості j -го елемента економічного потенціалу підприємства (8). Для визначення питомої ваги індексів-чинників в їх добутку застосовуються різні методи. Деякі економісти пропонують це робити шляхом ділення темпів приросту відповідних показників на темп приросту результуючого показника. Разом з тим, при застосуванні цього методу неминучі труднощі через те, що сума питомої ваги всіх чинників може відрізнятись від одиниці. У роботі доведено, що логарифмічний метод позбавлений проблеми залишкового члена і впливу на результати операції усереднювання індексів.

Практичному застосуванню методу декомпозиції повинна передувати певна підготовча робота. Як випливає з табл. 6, інформаційне наповнення алгоритму розрахунку показників використання економічного потенціалу підприємства не може бути забезпечено тільки за рахунок стандартної бухгалтерської і статистичної звітності. Необхідно проводити спеціальну аналітичну роботу з моніторингу показників фінансово-господарської діяльності підприємства, експертної оцінки значущості окремих елементів економічного потенціалу.

Разом з тим для вирішення завдань оцінки рівня використання економічного потенціалу підприємства в реальних виробничих умовах виникає потреба в таких методах, які б, крім простоти інформаційного наповнення і простоти алгоритму розрахунку, забезпечували достатньо високу точність одержуваних результатів. Як один із можливих варіантів нами пропонується експрес-метод визначення рівня економічного потенціалу. Загальний алгоритм експрес-методу визначення рівня виробничого потенціалу (як складової частини загального економічного потенціалу) включає наступні етапи.

Етап 1. Визначення рівнів виробничого потенціалу та їх характеристика.

Етап 2. Розроблення часткових і узагальнювальних показників оцінки ефективності використання виробничого потенціалу підприємства.

Етап 3. Визначення порогових значень показників, взятих до аналізу на другому етапі з урахуванням рівнів виробничого потенціалу, визначених на першому етапі. Порогові значення показників визначаються, як правило, експертним методом.

Показники, які характеризують рівень використання економічного потенціалу підприємства

№ п/п	Показники	Умовні позначення	Функціональна залежність	Індексна залежність
1	Зміна вартості продукції залежно від зміни цін і обсягів виробництва	V^t – вартість продукції; P^t – ціна продукції; Q^t – обсяг виробленої продукції; t – номер поточного періоду; τ – номер базового періоду	$V^t = P^t Q^t$	$p^\pi = P^t / P^\tau; q^\pi = Q^t / Q^\tau; v^\pi = V^t / V^\tau$ - двофакторна індексна модель: $v^\pi = p^\pi \cdot q^\pi$
2	Вплив інтенсивних і екстенсивних чинників на приріст обсягів виробництва	D^t – показник продуктивності праці; L^t – трудові ресурси (кількість працюючих); F^t – виробничі фонди; R^t – фондвіддача	$D^t = Q^t / L^t$ $R^t = Q^t / F^t$	$l^\pi = L^t / L^\tau; d^\pi = D^t / D^\tau;$ $f^\pi = F^t / F^\tau; r^\pi = R^t / R^\tau.$ Двофакторні моделі залежності обсягу виробництва від: - кількості працюючих і продуктивності праці $q^\pi = l^\pi \cdot d^\pi;$ - від обсягів залучених фондів і фондвіддачі $q^\pi = f^\pi \cdot r^\pi$
3	Зміна продуктивності праці	G^t – показник фондоозброєності	$G^t = F^t / L^t$	$g^\pi = G^t / G^\tau$ - двофакторна індексна модель: $p^\pi = g^\pi \cdot q^\pi$
4	Інфляція	p^π – індекс загального зростання цін; m^π, s^π – індекс зміни маси платіжних засобів і швидкості їх обертання; $q^\pi = 1/q^\pi$ – величина, обернена індексу зростання обсягів товарів, що обмінюються		Індексна трифакторна модель управління грошовим обміном: $p^\pi = m^\pi \cdot s^\pi \cdot q^{\pi\tau}$
5	Багатофакторна індексна модель			Чотири факторна індексна модель зміни вартості продукції в залежності від зміни ціни, кількості працюючих, обсягів виробництва і вартості залучених виробничих фондів: $v^\pi = p^\pi \cdot l^\pi \cdot r^\pi \cdot q^\pi$

Етап 4. Присвоєння кожному значенню показника, який потрапив в інтервал бальної характеристики. Найбільший бал повинен відповідати найсприятливішому інтервалу, найменший – найкритичнішому інтервалу.

Етап 5. Визначення мінімального і максимального значення бальної шкали в межах використовуваної групи показників.

У дисертації запропоновані теоретичні і науково-методичні положення щодо формування механізму безпеки економічного потенціалу підприємства. Суть запропонованого підходу полягає в об'єднанні завдань безпеки економічного потенціалу із завданнями антикризового і стратегічного управління підприємством. У дисертації наведена характеристика окремих складових механізму безпеки економічного потенціалу: економічної відповідальності, перерозподілу ризику, стимулювання підвищення рівня безпеки. Для визначення оптимальної за критерієм безпечності стратегії розвитку підприємства пропонується використовувати метод багатокритеріальної оптимізації та наводиться алгоритм побудови багатофакторної моделі.

У процесі формування механізму безпеки важливим є вибір критерію економічної безпеки. При формуванні критеріальної бази необхідно забезпечити: визначення меж рівня економічної безпеки, порівнянність оцінок рівня безпеки як окремого підприємства, так і підприємств різних галузей, універсальність оцінок і можливість їх використання при вирішенні загальних завдань стратегічного управління.

Із використанням викладених положень в дисертації розраховані групи показників забезпечення безпеки економічного потенціалу підприємства (виробничі, фінансові, соціальні) та наведена їх якісна характеристика. Найбільш важливим показником безпеки економічного потенціалу підприємства є фактично оплачений обсяг реалізації продукції (послуг).

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичні узагальнення та наведено авторське розв'язання наукової проблеми – розробку теоретичних і науково-методичних основ формування, оцінки і управління економічним потенціалом підприємств промисловості. Розв'язання цієї проблеми дозволяє суттєво вдосконалити принципи, методи та інструменти стратегічного управління промисловим підприємством в умовах конкурентного середовища.

Результати наукових досліджень дозволили сформулювати такі висновки й узагальнення.

1. Економічний потенціал підприємства є складною, ієрархічно структурованою, динамічною системою. Кожна із підсистем економічного потенціалу залежить від оптимального поєднання окремих видів економічних ресурсів, які залучаються у виробничий процес, рівня організації виробництва і

праці, ефективності системи управління. Економічний потенціал підприємства характеризує максимально можливий обсяг виробництва матеріальних благ і послуг в умовах, що забезпечують найбільш ефективне використання за часом і продуктивністю наявних економічних ресурсів.

2. Оцінка економічного потенціалу ґрунтується на визначенні потенційної доданої вартості продукції та послуг. При оцінці економічного потенціалу підприємства враховується загальна величина економічних ресурсів, якими володіє і розпоряджається підприємство, та економічні результату від їх раціонального використання. Невід'ємною складовою оцінки економічного потенціалу підприємства є урахування екологічних чинників шляхом встановлення економічних наслідків їх впливу на елементи економічного потенціалу, що проявляються як зміни якісних та кількісних характеристик економічних ресурсів.

3. Оцінка кадрового потенціалу підприємства здійснюється на основі визначення всієї сукупності витрат, що пов'язані з відтворенням індивідуальної і сукупної робочої сили з урахуванням чинника часу. Ці витрати відповідають розміру людського капіталу. Крім витрат на відтворення робочої сили, економічна оцінка кадрового потенціалу передбачає визначення нормального доходу на вкладений людський капітал.

4. Дослідження об'єктивних закономірностей функціонування економічного потенціалу підприємства дозволили виявити його сукупні (інтегральні) властивості. Доведено, що на підставі результатів дослідження складу і структури економічного потенціалу підприємства, механізму взаємодії окремих його структурних елементів, вдається встановити оптимальні пропорції витрат підприємства на формування, підтримку і розвиток окремих структурних елементів економічного потенціалу. Пропорції витрат при цьому встановлюються на основі аналізу коефіцієнтів еластичності, що визначають можливість кожного структурного елемента економічного потенціалу впливати на кінцеві показники діяльності підприємств. Доведено, що механізм взаємодії залежить від зовнішніх чинників – поточного стану зовнішнього економічного середовища, державної макроекономічної політики і нормативно-правової бази.

5. Нарощування економічного потенціалу підприємства залежить від ефективної інвестиційної політики. До основних груп чинників, що істотно впливають на процеси поточного інвестування відносяться: стратегія розвитку підприємства; виробнича структура підприємства; обмеження за масштабом розвитку виробництва; прогресивність технологій виробництва; можливі зміни в структурі кадрів; умови матеріально-технічного постачання; фінансове забезпечення інвестиційного процесу; існуючий господарський механізм функціонування підприємства. У дисертації запропоновані та обґрунтовані науково-методичні підходи до визначення економічної ефективності інвестиційної стратегії підприємства з використанням трансформованого методу мультиплікатора.

Пропонується виділяти на рівні підприємства два підходи до управління інвестиційною діяльністю: перший (активний) – базується на тому, що з метою підвищення обсягів виробництва необхідно збільшувати значення мультиплікатора, безпосередньо впливаючи на нього шляхом коригування виробничої структури підприємства; другий (пасивний) – базується на тому, що необхідно дотримуватися такого режиму функціонування підприємства, що призводить би до зростання мультиплікатора. У цьому випадку необхідно забезпечувати оптимальні темпи зростання інвестицій і зміни виробничої структури підприємства.

6. Оцінка економічного потенціалу підприємства в натуральному виразі припускає визначення кількості економічних ресурсів, якими володіє підприємство і кількості продукції, робіт і послуг, які можуть бути вироблені підприємством при якнайповнішому і ефективному використанні цих ресурсів. При цьому оцінка потенціалу підприємства здійснюється на основі натуральних вимірників. Оцінка економічного потенціалу підприємства у вартісному виразі припускає визначення вартості активів підприємства і величини економічних вигод, які воно може одержати в майбутньому. Оцінка економічних ресурсів підприємства і економічних вигод здійснюється на основі вартісних показників.

7. У дисертації досліджуються розглянуті особливості формування сучасних систем стратегічного управління підприємством. Економічний потенціал підприємства розглядається як стратегічний ресурс, який забезпечує його стійкість в неадекватних умовах макросередовища, дозволяє нейтралізувати негативний вплив зовнішніх чинників.

Під управлінням економічним потенціалом підприємства ми розуміємо процес ухвалення і здійснення управлінських рішень, направлених на раціональне використання, оптимізацію і нарощування економічного потенціалу підприємства. Основними функціями управління економічним потенціалом підприємства є його формування, використання і відтворення.

8. В роботі сформульовані і охарактеризовані основні етапи процесу стратегічного управління підприємством на основі врахування його економічного потенціалу. До них віднесені: визначення місії і цілей підприємства; оцінка і аналіз зовнішнього середовища, визначення можливостей і загроз; обстеження сильних і слабких сторін діяльності підприємства, дослідження і оцінка економічного потенціалу та окремих його підсистем, визначення фактичного рівня використання економічного потенціалу підприємства; формування і аналіз стратегічних альтернатив розвитку підприємства; вибір комплексної стратегії розвитку підприємства, вибір стратегії використання і розвитку економічного потенціалу підприємства; реалізація вибраної стратегії розвитку підприємства; контроль і оцінка результатів реалізації стратегії підприємства, планів по використанню і розвитку економічного потенціалу підприємства.

9. У дисертації встановлено, що в контексті дослідження об'єктивних закономірностей функціонування механізму економічного потенціалу підприємства, ключовим моментом є положення про "сукупну (інтегральну)

можливість". З одного боку, це положення вказує на необхідність дослідження складу і структури економічного потенціалу підприємства, а з іншої – є основою дослідження механізму взаємодії окремих його підсистем. Механізм взаємодії дозволяє встановити оптимальні пропорції витрат підприємства на формування, підтримку і розвиток окремих підсистем економічного потенціалу. Пропорції витрат при цьому повинні встановлюватися на основі аналізу коефіцієнтів еластичності, які показують можливість кожної підсистеми економічного потенціалу впливати на кінцеві показники діяльності підприємств.

Доведено, що в своєму реальному прояві механізм взаємодії визначає стратегічний потенціал підприємства. Визначено, що механізм взаємодії багато в чому, якщо не в основному, залежить від зовнішніх чинників – від поточного стану зовнішнього економічного середовища, державної макроекономічної політики і нормативно-правової бази. Механізм використання економічного потенціалу підприємства пропонується розглядати як похідну механізму взаємодії. Доведено, що в своєму реальному прояві механізм використання визначає ринковий потенціал підприємства.

10. Матеріали дисертаційного дослідження рекомендуються для впровадження Кабінету Міністрів України – при розробці державної політики розвитку базових галузей економіки в частині прогнозування впливу рівня використання економічного потенціалу промислових підприємств на макроекономічні показники; Міністерству промислової політики України – при вдосконаленні принципів і методів державного управління підприємствами важкого машинобудування та основної хімічної промисловості; промисловим підприємствам України – при вдосконаленні системи стратегічного управління на основі формування, оцінки та ефективного використання економічного потенціалу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії та брошури

1. *Лалин Е.В.* Экономический потенциал предприятия. – Сумы: ИТД „Университетская книга”, 2002. – 310 с.
2. *Лалин Е.В.* Оценка экономического потенциала предприятия. – Сумы: ИТД „Университетская книга”, 2004. – 360 с.
3. *Лалин Е.В.* Экологические издержки в экономике предприятия // Экологизация управления предприятием. – Сумы: ИТД „Университетская книга”, 2002. – С. 58-108.
4. *Лалин Е.В.* Предприятие как особая форма организации производства. Производственная мощность предприятия // Экономика предприятия: Учебн. пособ. – Сумы: ИТД „Университетская книга”, 2002. – С. 18-23.

5. *Латін Є.В.* Інформатизація процесів керування. Інформаційні ресурси як складова економічного потенціалу підприємства // Інформаційні системи в менеджменті: Навч. посіб. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2003. – С. 48-71.

6. *Латін Є.В.* Підприємство як особлива форма організації виробництва. Інтенсифікація і показники використання основних фондів // Економіка підприємства: Навч. посіб. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2004. – С. 18-23.

7. *Латін Є.В.* Оцінка комплексних збитків від забруднення атмосфери. Оцінка комплексних збитків від забруднення води. Оцінка комплексних збитків від утворення відходів // Методи оцінки екологічних втрат. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2004. – С. 109-122.

8. *Латін Є.В.* Інформатизація процесів керування. Інформаційні ресурси як складова економічного потенціалу підприємства // Інформаційні системи в менеджменті: Навч. посіб. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2005. – С. 48-71.

Статті у наукових фахових виданнях

9. *Латин Е.В., Гайдар В.В., Закоморная Н.И.* Оценка использования оборотного капитала при экспорте и импорте товаров // Вісник Сумського державного університету. Серія „Фінанси та кредит”. – 1996. – № 1 (5). – С. 89-92.

Здобувачем вдосконалені методичні підходи до аналізу та обчислення оборотних активів підприємства.

10. *Латин Е.В.* Экологические издержки в экономике предприятия // Вісник Сумського державного університету. – 1998. – № 3 (11). – С. 3-9.

11. *Латин Е.В.* Энергоресурсосбережение и охрана окружающей среды на ОАО „Сумыхимпром” // Вісник Сумського державного університету. Серія „Економіка”. – 1999. – № 3 (14). – С. 7-12.

12. *Латин Е.В.* Категориальная сущность понятия „экономический потенциал предприятия” // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва: Зб. наук. пр. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2001. – № 3 – 4 (2). – С. 191-196.

13. *Латин Е.В., Степаненко М.Д.* Проблемы и перспективы технического перевооружения производств на ОАО „Сумыхимпром” // Вісник Сумського державного університету. Серія „Технічні науки” – 2001. – №9 (30) – 10 (31). – С. 33-36.

Здобувачем обґрунтовані напрямки вдосконалення процесу нарощування виробничого потенціалу промислового підприємства.

14. *Латин Е.В.* Вопросы стратегии и тактики инвестирования экономического

потенциала підприємства // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія „Економіка та менеджмент”. – 2001. – № 3 – 4. – С. 80-88.

15. *Латин Е.В.* Экономический потенциал предприятия как экономическая категория // Науковий вісник Чернівецького торгово-економічного інституту КНТЕУ. Вип. II „Економічні науки”. – 2002. – Ч. 2. – С. 380-385.

16. *Латин Е.В.* Содержание и структура экономического потенциала предприятия // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва: Зб. наук. пр. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2002. – № 1-2. – С. 188-192.

17. *Латин Є.В., Жулавський А.Ю.* Економічна оцінка кадрового потенціалу підприємства // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія „Економіка та менеджмент”. – 2002. – № 3 – 4. – С. 55-64.

Здобувачем запропоновані та обґрунтовані науково-методичні підходи до оцінки кадрового потенціалу підприємства.

18. *Латин Є.В., Жулавський А.Ю.* Методичні принципи вартісної оцінки виробничого потенціалу підприємства // Вісник Української академії банківської справи. – 2003. – № 1 (14). – С. 11-15.

Здобувачем суттєво вдосконалені науково-методичні підходи до оцінки виробничого потенціалу підприємства.

19. *Латин Є.В., Жулавський А.Ю.* Принципы оценки кадрового потенциала промышленных предприятий // Механізм регулювання економіки. Міжнародний науковий журнал. – 2002. – № 1-2. – С. 161-172.

Здобувачем сформульовані та обґрунтовані принципи оцінки кадрового потенціалу підприємств та особливості їх прояву на підприємствах хімічної промисловості.

20. *Латин Е.В.* Современные подходы к классификации предприятий в Украине // Вісник Сумського державного університету. Серія „Економіка”. – 2003. – № 5 (51). – С. 5-9.

21. *Латин Е.В.* Информация при оценке экономического потенциала предприятия // Вісник Сумського державного університету. Серія „Економіка”. – 2003. – № 6 (52). – С. 5-13.

22. *Латин Е.В.* Обеспечение безопасности экономического потенциала предприятия // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва: Зб. наук. пр. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2003. – № 3. – С. 97-108.

23. *Латин Е.В.* Оценка экономического потенциала предприятия и механизм ее реализации // Вісник Сумського державного університету. Серія „Економіка”. – 2004. – № 9(68) – С. 109-123.

24. *Латин Е.В.* Применение метода декомпозиции при оценке уровня использования экономического потенциала предприятия // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка

підприємства та організація виробництва: Зб. наук. пр. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2004. – № 3. – С. 133-142.

25. *Ларін Е.В.* Экспресс – метод определения уровня использования экономического потенциала предприятия // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія „Економіка та менеджмент”. – 2004. – № 3-4. – С. 99-103.

26. *Ларін Є.В.* Науково-методичні аспекти управління економічним потенціалом промислового підприємства // Вісник Української академії банківської справи. – 2004. – №1(16). – С. 93-98.

27. *Ларін Е.В.* Экономическая оценка кадрового потенциала предприятия, его анализ и использование в управлении // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. Зб. наук. пр. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2004. – № 4. – С. 139-148.

28. *Ларін Е.В.* Научно-методологические основы экономической оценки кадрового и производственного потенциала предприятия // Сборник научных трудов „Технический прогресс и эффективность производства”. Вестник Национального технического университета „Харьковский политехнический институт” – 2005. – №5. – С. 98-114.

29. *Ларін Е.В.* Экономическая оценка производственного потенциала предприятия, анализ и использование его показателей в управлении // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія „Економіка та менеджмент”. – 2004. – № 8. – С. 146-155.

30. *Ларін Е.В.* Оценка экономического потенциала предприятия, ее анализ и использование в управлении предприятием // Вісник Української академії банківської справи. – 2005. – №1(18). – С. 73-80

Статті в інших виданнях

31. *Larin E.V.* Chemical Production and Environmental Problems // Environment and Health. – Kiev: Publishing House “Naukova Dumka”. – 1998. – P. 99-103.

32. *Larin E.V.* Analysis of Ecological Costs of Enterprises // Environmental Economics. – Kiev: Publishing House “Naukova Dumka”. – 1998. – P. 39-398.

33. *Ларін Е.В.* Анализ экологических издержек предприятия // Экономика природопользования. – К.: „Наукова Думка”, 1998. – С. 412-413.

34. *Ларін Е.В.* Факторный анализ инвестиционной стратегии предприятия // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб. наук. праць. Т. 5. – Суми: ВВП „Мрія - 1 ЛТД”, 2002. – С. 92-101.

35. *Ларін Е.В.* Перспективы развития корпоративного управления в Украине // Актуальные проблемы реформирования экономики: Сб. научн. тр. Ч. 6. – Белгород: Изд-во БелГТАСМ, 2002. – С. 133-140.

36. *Lapin E.V., Melnik O., Sabadash V.* International Trade and Sustainable Development // 5th International Conference on Ethics and Environmental policies Business Styles and Sustainable Development. – 2003. – С. 1/8-6/8

37. *Лاپин Е.В.* Принципы классификации предприятий в Украине // Актуальные проблемы реформирования экономики: Сб. научн. тр. Ч. 8. – Белгород: Изд – во БелГТАСМ, 2003. – С. 111-116.

Матеріали наукових конференцій

38. *Лاپин Е.В.* Учет экономического потенциала предприятия при приватизации // Тези II щорічної Всеукраїнської наук. конф. „Екологічний менеджмент у загальній системі управління”. – Суми: Сумський державний університет. – 2002. – С. 103.

39. *Лاپин Е.В.* Учет экономического потенциала предприятия при инновациях // Тези III щорічної всеукраїнської наук. конф. „Екологічний менеджмент у загальній системі управління”. – Суми: Сумський державний університет. – 2003. – С. 48-49

40. *Лاپин Е.В.* Приватизация в Украине и учет экономического потенциала предприятий // Тезисы докл. научно-техн. конф. преподавателей, сотрудников, аспирантов и студентов факультета экономики и менеджмента. – Сумы: Сумський государственный университет, 2003. – С. 65.

41. *Лاپин Є.В.* Проблеми оцінки економічного потенціалу промислового підприємства // Тезисы докл. научно-техн. конф. преподавателей, сотрудников, аспирантов и студентов факультета экономики и менеджмента. – Сумы: Сумський государственный университет, 2004. – С. 41-42.

42. *Лاپин Е.В.* Оценка экономического потенциала предприятия и механизм ее реализации // Збірник матеріалів всеукраїнської наук.-практ. конф. „Проблеми оцінки економічного потенціалу підприємства та механізм його використання”. – Суми: Вид-во СумДУ, 2004. – С. 7-9.

АНОТАЦІЯ

Лاپін Є.В. Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.07.01 – економіка промисловості. – Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут” Міністерства освіти і науки України, Харків, 2006.

Проведено аналіз та узагальнення теорії оцінки економічного потенціалу суб’єктів господарювання, визначені сутність та зміст поняття “економічний потенціал промислового підприємства”, досліджуються співвідношення між

економічним потенціалом підприємства та економічними потенціалами більш високих ієрархічних рівнів (галузь, регіон, країна). Ставляться та вирішуються загальнотеоретичні питання оцінки економічного потенціалу промислових підприємств.

Запропоновані та обґрунтовані теоретичні і методичні підходи до формування, оцінки і моделювання інвестиційного потенціалу промислового підприємства. Для оцінки інвестиційного потенціалу підприємства пропонується використовувати метод потенційної прибутковості. Залежно від сукупності чинників фінансові результати виражаються через такі показники, як: чистий дохід, чистий прибуток, амортизаційні відрахування. Відповідно до цього вартісна оцінка інвестиційного потенціалу підприємства визначається величиною сумарних фінансових результатів, що можуть бути отримані протягом часу функціонування інвестиційних ресурсів.

Пропонуються науково-методичні підходи до формування механізмів нарощування, використання та забезпечення безпеки економічного потенціалу промислових підприємств.

Для оцінки рівня використання економічного потенціалу промислового підприємства пропонується застосовувати метод декомпозиції. Метод декомпозиції дозволяє визначити залежність сукупного економічного потенціалу підприємства від окремих його підсистем.

У дисертації запропоновані теоретичні і науково-методичні положення щодо формування механізму безпеки економічного потенціалу підприємства. Суть запропонованого підходу полягає в об'єднанні завдань безпеки економічного потенціалу із завданнями антикризового і стратегічного управління підприємством. У дисертації наведена характеристика окремих складових механізму безпеки економічного потенціалу: економічної відповідальності, перерозподілу ризику, стимулювання підвищення рівня безпеки.

Ключові слова: промисловість, економічний потенціал, структура, формування, оцінка, управління, механізм використання.

АННОТАЦИЯ

Лапин Е.В. Экономический потенциал предприятий промышленности: формирование, оценка, использование. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.07.01 – экономика промышленности. – Национальный технический университет “Харьковский политехнический институт” Министерства образования и науки Украины. – Харьков, 2006.

В диссертации исследуются теоретические, методические и практические вопросы управления экономическим потенциалом промышленных предприятия в условиях трансформации отношений собственности, роста конкуренции и насыщения потребительских рынков.

Проведен анализ и обобщены теоретические подходы к определению экономической сущности понятия „экономический потенциал промышленного предприятия”. Показано, что применительно к отдельному предприятию понятие „экономический потенциал” характеризует интегральные способности предприятия максимально удовлетворять потребности, рационально используя наличные ресурсы и учитывая интересы внешних экономических субъектов. Доказано, что специфика взаимодействия экономических потенциалов региона и предприятия заключается в разных подходах к управлению на уровне региона и предприятия.

Разработаны теоретические положения и методические подходы к оценке экономического потенциала. Стоимость как критерий эффективности деятельности предприятия является наиболее оптимальным и рациональным показателем, как в краткосрочном, так и в долгосрочном аспекте, так как учитывает перспективы работы не только предприятия и отрасли, но и экономики в целом. Стоимость, по сути, есть лучшая мера результатов деятельности потому, что ее оценка требует полной информации. Ни один другой показатель результатов деятельности не содержит столь полной информации, как стоимость. Теоретически обосновано, что оценка экономического потенциала предприятия в стоимостном выражении предполагает определение стоимости активов предприятия и величины экономических выгод, которые оно может получить в будущем. Обоснована необходимость учета экологического фактора при оценке экономического потенциала предприятия. Выполнена апробация предложенных подходов на примере предприятий машиностроения и химической промышленности.

Предложены теоретико-методические подходы к обоснованию приоритетных направлений инвестирования экономического потенциала промышленного предприятия. Разработана экономико-математическая модель оптимизации инвестиционного потенциала. Предложен и обоснован методический подход к определению экономической эффективности инвестиционной стратегии предприятия, основанный на использовании трансформированного метода мультипликатора. Проведен анализ направлений наращивания экономического потенциала предприятия. Первое направление – внешнее, связано с привлечением ресурсов на предприятие извне, второе – направлено на поиск и реализацию внутрипроизводственных резервов.

Предложены подходы к формированию организационно-экономического механизма функционирования экономического потенциала предприятия, базирующиеся на исследовании взаимодействия отдельных его структурных элементов. Определено, что механизм взаимодействия зависит от внешних факторов. Механизм использования экономического потенциала предприятия предлагается рассматривать как производную механизма взаимодействия. Разработаны подходы к формированию механизма обеспечения безопасности

экономического потенциала предприятия. Суть предлагаемых подходов заключается в объединении задач антикризисного и стратегического управления.

Ключевые слова: промышленность, экономический потенциал, структура, формирование, оценка, управление, механизм использования.

ABSTRACT

Lapin E.V. The economic potential of the industrial enterprise: forming, evaluation and management – Manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of doctor of economic sciences on specialty 08.07.01 – Industrial economy. – National technical university "Kharkov polytechnical institute" Ministry of education and science of Ukraine. – Kharkov, 2006.

The analysis and generalization of economic potential theory are carried out; the essence and definition of "economic potential" are determined. Correlation of enterprise's economic potential and economic potential of higher hierarchical levels (branch, region, country) are researched. General theoretical tasks of economic potential evaluation on level of industry enterprises are produced and solved.

The theoretical and methodical approaches to forming, evaluation and modeling of investment potential of the industry enterprise are proposed and grounded. For the investment potential evaluation of enterprise the method of potential profitability is recommended to use. A collection of variables influence on financial indexes, such as: net income, net profit, amortization costs. According to that cost evaluation of investment potential of enterprise are determined as value of amount financial results that can be obtained in a process of the investment resources functioning.

The scientific and methodological approaches to forming the mechanisms of increasing, using and security of economic potential are produced.

To evaluate the level of using of the enterprise's economic potential the method of decomposing is recommended. The method of decomposing let define the dependency of total economic potential and its subsystems.

The theoretical and scientific-methodical positions about forming the security mechanism of economic potential are introduced. The essence of this approach is cooperating of economic potential's security tasks with strategic tasks of management. The characteristics of item elements of mechanism of economic potential security are showed, such as: economic responsibility, redistribution of venture, stimulation of security level increasing.

Key words: industry, economic potential, structure, forming, evaluation, management, mechanism of using.

Підписано до друку 18.07.06 р.
Тираж 100 прим.
Обл.-вид. арк. 1,45
Ум.-друк. арк. 1,9

Друк офс.
Папір офсетний
Формат 60х90 1/16
Замовлення № 1174

Видавництво СумДУ. Свідоцтво ДК № 2365 від 08.12.2005 р.
40007, м. Суми, вул.Римського-Корсакова, 2.
Віддруковано у ВВП "Мрія-1" ТОВ.40030, Суми, Кузнечна,2.
Тел.22-13-23, 22-15-05, 218-215.